

Cadizeko 1812ko konstituzioa

Onartu al zen Euskal Herrian?

1812ko Cadizeko konstituzioak nazio bakarra aldarrikatzen zuen espainiar erresumako lurralde guztientzako. Euskal Herri osoa frantziar inperioren zati zen bitartean, penintsulako beste puntan erabakitzen ari zenak berebiziko garrantzia zuen euskaldunontzat, eta bi jarrera nabarmendu ziren gurean: konstituzioarekin baldintzarik gabe bat egiten zutenak eta euskal lurraldeen izaera foralarekin uztartu nahi zutenak. Izan ere, euskal foruak antzinako askatasunaren inspiraziotzat zituen konstituzioak.

JOSEBA AGIRREAZKUENAGA

Cadizeko konstituzioaren aldarrikapena. Salvador Viniegraren olio-pintura erabili izan da bigarren mendeurrenerako.

GARAI ZAILAK duela 200 urtekoak. 1807tik 1814ra bitartean, eta XIX. mendean barrena, euskal belaunaldi guztiak gerra giro zuzena ezagutu zuten. Eta giro horretan iraultza liberala erretzen joan zen. Zer ote zen 1808ko gerra, galdetzen dugu, espainolen eta frantsesen aurkako? Herritar matxi-

natuak jauntxoaren aurka? Erljioaren eta erregearenganako leialtasuna nazio ikuspegia baino eraginkorragoa ote zen? Espainian mitologia berri baten hasiera dugu. Gurean, gerra horren zergatiak ulertzeko, euskal hiztunen adierazpenak eta ikuspegiak ere ezagutu beharra dago.

Pedro Jose Astarloak honakoa esan zuen 1818an, gerraren zergatiaz: *Gordetearren zintzoro / jaunaren fedea / geure lege garbiak / geure euskerea*. Bilboko San Fraisku edo San Frantziskoko komentuko buru zen Pedro Jose Astarloa. Euskal idazlea, sermoilaria, euskaltzalea eta euskaldunen historia gerraren esperientzian oinarriturik idatzi zuena 1818an. “Mendi mutil” gerrillari bat jarri zuen buruzagi militarren eredu: Frantzisko Tomas Antxia, *Longa* izenez ezaguna. Napoleonen kontra borrokan jardun ondoren Fernando VII.a espainiarraren alde aritu zen *Longa*, eta militar goren bihurtu zen. Pedro Jose Astarloaren kontakizuna Biblian oinarriturik zegoen. Eta nola diren gauzak, gaur egunera etorrita Rick Santorum Amerikako Estatu Batuetako hautagai errepublikarrak Ohion salatu du Obamaren programa ez dagoela Biblian oinarriturik.

Frantsesek liberalismoaren eta mundu berriaren aurrerapenak ezarri nahi izan zituzten ezpaten eta fusilen bidez. Bilbon 1808ko abuztuan Napoleonen eta frantsesen aurka altxatu zirenean, Merlin jeneralak matxinatuak zapaldu eta San Fraiskun hainbat fraide frantziskotar fusilatu zituen. Frantziskotarrek baztertuen eta pobreen alde ziharduten erlijioaren bidez, bada, Napoleonen eta liberalismoaren aurkari sutsu bihurtu ziren hortik aurrera.

Joan Antonio Zamakola euskaltzalea Napoleonen aldeko polizia-buru izan zen Madrilan. Musika “jatorraren” aldekoa, gitarrista bikaina, herri musika espainiarraren ikerle eta bultzatzailea, 1818an “euskal nazioen” historia argitaratu zuen Frantziako Auch hirian atzerriraturik zela. Gaztelaniaz argitaratu zuen, baina euskal izatea, euskararen defentsa eta euskal kontakizun historikoa berrasmatu zituen liburu horrekin. Horra bi eredu bateragarri eta aldi berean kontrajarri: bai Astarloak bai Zamakolak, euskal jendearen kontakizuna egin zuten.

Espainiako Erresuman frantsesen agintaritzaren onartzen ez zutenek, Napoleonen aurka-

Ezker-eskuin eta goitik behera, Cadizeko konstituzioaren eztabaidan parte hartu zuten protagonistetako batzuk: Agustin Argüelles, Gabriel Mendizabal, Migel Antonio Zumalakarregi, Frantzisko Xabier Castaños, Torenoko kondea, Charles Lefebvre, eta Frantzisko Egia.

juridikoaren bilduma zen, lege zaharra alegia, gizarteko talde pribilegiatuen eskubideak babesten zituena. Hortaz, lege zaharraren aurrean, lege berria ageri zen. 1808an Espainiarentzako konstituzioa jarri zen indarrean Baionan Napoleonen aginduz. 1812an berriz, Cadizen konstituzio politikoa onartu zuten, hau ere sustrai berrietan oinarriturik.

Konstituzioa, “foruen perfektzioa”

Ipar Ameriketara, independentzia prozesua 1776ean hasi zen, eta 1787an konstituzio federala idatzi zuten. 1789an, Frantziako iraultzaren ilduan, beste bat idatzi zuten eta gizakien eskubideen manifestua aldarrikatu zen. Horretan datza berritasun nagusia: gizaki guztiak eskubideak dituztela azpimarratzean. Ordura arte, zaldunak eta aitoren semeak baino ez ziren eskubidedunak, hau da, pribilegiatuak. Erresuma Batuan eskubideen aldeko joera jadanik XVII. mendekoa zen, eta Euskal Herriko foruetan XVI. mendean ere eskubide horien aldeko nolabaiteko aldarria ageri da. Baina Erresuma Batuan ez zegoen —eta ez dago oraindik— konstituzio politikorik idatzita. Parlamentuaren soberania eta erabakia da erakunde nagusia. Unean uneko malgutasuna erakusten du horrek.

Espainiako erresumako Ameriketako lurraldeetan europarrek, hots, “penintsularrek” erakundearen agintea bereganatuta zuten. Eta euskaldunak edo euskal jatorrikoak zirenek agintari izateko pribilegioa bermaturik zuten kasik. Askotan, estatus horretara heltzeko, euskaldunak elkarren artean ezkontzen ziren. 1808an agintean zeuden euskal ordezkariak foruak errespetatzea eskatu zioten Napoleoni.

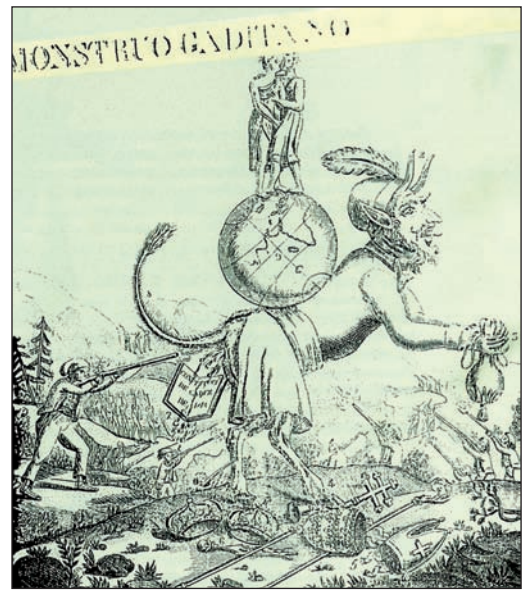
Ordainetan, euskaldunek Amerikan zuten sarearen bidez, lurralde haien leialtasuna izango zuten frantziar buruzagiak. Beraz, euskal hariak Euskal Herritik at ere garrantzitsuak ziren. Euskaldunen portaeraz mintzatzerakoan gogoan eduki behar ditugu sare horiek: Ameriketako alde batetik, eta Madrilgo Gorteetako bestetik. Ahaideenganako leialtasuna garrantzitsua zen berdin Enkarterrietako Galdamesen izan, Madrilen Gorteetan, zein Mexikon. Horra adibidez Yandiolatarrak.

Testuinguru horretan, Cadizen bildu zirenak “patriotak” ziren baina bi joeratakoak: batzuek, lege zaharretik atera gabe erreformak egin nahi zituzten; besteak aldiz, erabateko berrikuntza liberalaren eta konstituzio berriaren aldekoak ziren. Azkeneko horiek aginte garbirik eza aprobeztatu nahi zuten euren helburua lortzeko, legezko erregerik ez baitzegoen momentu horretan.

Baina konstituzio berriaren aldekoek ezin zuten inolaz ere esan Frantziako konstituzioaren antzeko zerbait nahi zutenik. Orduan, kontakizun mitiko berria asmatu zuten eta horretarako euskal foruak laudatu zituzten Cadizeko konstituzio berriaren hitzaurrean. Kontakizun horren arabera, jatorrian Gaztelako eta Espainiako tradizioan herri askeak izan ziren, baina Erregeak bereganatu egin zituen. Toki batean baino ez zuten iraun askatasun horrek absolutismoaren kontra: euskal herrialdeetan. Agustín Argüellesek, Cadizeko konstituzioaren egile nagusietako batek, euskal foruak goratu zituen, eta konstituzioaren hitzaurrean garai bateko monumentu gisa aipatzen dira lege zaharrok, askatasunaren monumentu. Konstituzio berria perfekzioa zen, foruen perfekzioa. Horregatik ezabatu behar ziren askatasun zaharrak, monumentu bihurtu eta konstituzio berria besarkatu. Foruen agintearekin amaitu eta konstituzioarena indarrean jarri behar zen.

Cadizeko konstituzio berrian, gizakien eskubideak, norbanakoen askatasunak, prentsa askatasuna eta botereen arteko banaketa jasoz

Gasteizen erregezaleek 1812 inguruan zabaldutako irudi honetan Cadizeko konstituzioa munstro baten itxuran ageri da.

tzen ziren; eta Gobernuaren oinarria Batzarrean zegoen. Bestetik, nazioaren mistikaren hasiera dugu. Nazio espainiarra, penintsulako, Ameriketako eta Filipinetako lurraldeetako biztanleek osatzen zuten eta soberania nazioan zegoen, ez erregean, ezta Jainkoan ere, konstituzioak erlijio katolikoa nagusitzat aldarrikatzen zuten arren. Arrazismoa ere ageri da Cadizeko konstituzioan, Bartolome Clavero historialari espainiarrak salatu izan duen bezala, afroamerikarren kontra. Bestalde, indigenak bazterturik zeuden, konstituzio berriak kreolen agintaritza bermatzen baitzuen.

Cadizen erabakitako konstituzioaren arabera nazio politiko berriaren agintea eta administrazioa toki guztietan berdina izango zen. Parlamentu bakarra, soberania bakarraren adierazle. Baina aginteen arteko oreka eta antolaketa administratiboa osatzerakoan eztabaida sortu zen. Bi joera kontrajarri nabarmendu ziren: Florencio Castillo Erdialdeko Ameriketako ordezkariak federalismoaren alde egin zuten, eta askatasuna bermatzeko, tokian tokiko aginte autonomoa defendatzen zuten. Jose

1813ko Donostiako borrokaldia. Ingelesak gogor eraso zuten frantsesen esku zegoen hiria. Napoleonen tropek Irungo San Martzialen atzera egin ostean absolutismoaren aroa bueltatu zen.

María Queipo de Llano Torenoko kondeak, aldiz, hauxe erantzun zion: “Nazio bat eta bakarra baino ez dugu osatu nahi”. Torenoko kondearen ikuspegi hori irabazle atera zen eta liberal espainiarren baitan nazioaren ikuspegi uniforme bihurtu zen nagusi. Hala ere, legez horrela izan arren, errealtatean tokian tokiko aginteak indartsu iraun zuten lurralde eta udalerrietan.

Euskal Herriko ordezkariak Cadizen

Cadizen Euskal Herriak izan zuen ordezkari batzordea badaezpada izan zen. Euskal Herria Frantziako Inperioaren zati zen garai horietan, militar frantsesen bidez gobernatua. Cadizen erre-fuxiaturik zeuden euskaldunak edo bertan bizi ziren euskal jatorriko herritarrek bilera egin eta ordezkari bana aukeratu zuten. Gipuzkoarrak ziren ugari bileran hartan, Soraluze-ko eta Eibarko 70 armagile inguru bildu baitziren bertan. Hautatuak hauek izan ziren: Manuel Arostegi Madrilgo Gortetako burokrata Arabatik; Frantzisko Egia Letona militarra Bizkaitik; Migel Antonio Zumalakarregi legelaria eta epailea –gerora karlisten buruzagi izango zen Tomas anaia bezala, frantsesen aurkako borrokalari– Gipuzkoatik; eta Frantzisko de Paula Escudero militarra Nafarroatik. Beraz militar bi eta bi burokrata. Frantzisko Egia absolutista zen, besteak liberal joerakoak. Hala ere, Egia zin egin zuen konstituzioa. Ordezkari horiek izendatzeko lehia estua jazo zen tradizionalista eta liberalen artean, bereziki Araban eta Gipuzkoan.

Cadizen, Baionan bezalaxe, erakundeen izaera forala izan zen eztabaidagai. Ildo tradizionalistakoek foruen jarraipena proposatu zuten, Frantzisko Egia adibidez. Hortik gutxira Egia kontrairaultza liberalaren buruzagi militar bihurtu zen eta Fernando VII.a Espainiako errege absolutista bihurtzeko pertsona giltza-

ria izan zen. Zumalakarregientzat aldiz, konstituzioak foruetan jasotzen ziren eskubideak garbiago babesten zituen, eta beraz, hobe zen legedi zaharra alde batera uztea.

Batzar Nagusiek onartu al zuten Cadizeko konstituzio berria?

Frantziar soldaduak oraindik Durangaldean egon arren, hainbat gerrillari talderen buru zen Gabriel Mendizabal jeneral bergararra Bilbon sartu zenean, Bizkaiko Batzar Nagusiak deitu zituen, eta ehun ordezkari inguru bildu ziren Bilboko San Nikolas elizan 1812ko urriaren 12an. Oraindik ez zen konstituzio berririk indarrean jarri. Mendizabalek Erresuma Batua- ren laguntza izan zuen frantziarren kontrako borrokan, eta esker onean britainiar armadako ingeniari taldeko kapitain buru Charles Lefebvre gonbidatu zuen Batzar Nagusi horietara. Hara zer idatzi zuen britainiarrak ikusitakoaz: “Parlamentu moduko bat zen, herriko maila sozial guztietako 130 bat lagunek osatua”. Erresuma Batuko Westminsterreko Parlamen- tuaren esperientzia hezi zen militar baten deskribapena dugu, eta besteak beste, proposame- nak euskaraz eta gaztelaniaz egiten zirela argitzen du Lefebvrek.

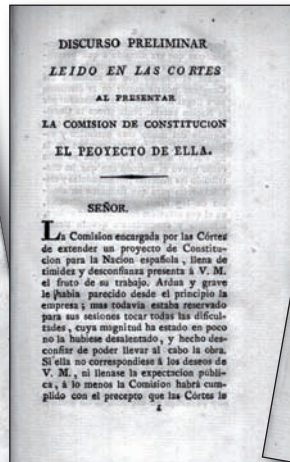
Cadizen erabakitako konstituzioa irakurri ondoren, Batzar Nagusietan bi proposamen aurkeztu ziren. Ildefonso Santxorenak egin zuen lehen proposamena, bost ordezkari- ren izenean. Beste barik konstituzio berria zin egin behar zela eskatzen zuen: “Inolako zuhurtzia eta murrizketarik gabe”. Bizkaiko foruek jaso- zen zituzten eskubideak, pertsona indibidua- len eskubideak alegia, konstituzioan

Migel Antonio Zumalakarregientzat, foruetan jasotzen ziren eskubideak garbiago babesten zituen konstituzioak

ohiko foruetan baino hobeto bermatzen zirenez gero, konstituzio berriak ohikoaren perfekzioarako bidea zabaltzen zuela aldarrikatzen zuen. Bigarren proposamenak konstituzioa onartu bai, baina Bizkaiko foruen edo “konstituzioaren” alde ere egiten zuen. Biak nahi zituzten,

eta uztartzeko aukerarik ote zegoen ezagutu nahi zuten proposamen honen aldekoek: “Konstituzio espainiarra jasotzean bizkaitarrari uko egitea beharrezkoa ote den ez daki batzar honek, ez daki bien abantailak osotasunean edo zati batean bateragarriak ote diren”. Propo- samen honetan “*nación española*” aipatzen da, baina aldi berean “*pueblo vizcayno*” ere bai.

Bozketa egin zen, eta erabateko nagusitasu- nez, Bizkaiko eta Espainiako konstituzioen arteko uztartze eta bizikidetzaren aldeko pro- posamena onartu zen. Baina konstituzioa bien arteko egokitzapenerako azterketa lortu arte, Bizkaikoak jarraitzen zuen indarrean; beraz, obeditu bai baina ez erabat bete. Bizkaitik Cadizerantz bi batzorde abiatu ziren: gutxien-

que últimamente habíamos perdido, doloroso es decirlo, hasta la idea de nuestra dignidad; si se exceptúan las felices provincias vascongadas y el reino de Navarra, que presentando á cada paso en sus venerables fueros una terrible protesta y reclamación contra las usurpaciones del Gobierno, y una reconvencción irresistible al resto de la España por su deshonroso sufrimiento, exaltaron con el moral grito que am...

Cadizeko 1812ko konstituzioaren hitzaurrean euskal foruak nabarmentzen dira. Herritarren jatorriko askatasunaren aztarna gisa jo zituzten foruak, eta konstituzioa horien "perfekzioa" zen.

goarena eta gehiengoarena. Azken horretako buru ziren Migel Antonio Antuñano apaiza, Bizkaiko foru-batzordeko kidea, eta Santiago Untzeta, 1808an diputatu nagusi izana. Mariano Renovalesek aldiz, Euskal Probintzietarako komandante nagusia zenak, Bizkaia salatu zuen, eta errepublika independente balitz bezala jokatzeko zuela esan zuen.

Azkenean, Espainiako erregeordetzak ez zuen onartu Bizkaiko Batzar Nagusietan erabakitakoa, areago, Frantzisko Xabier Castaños buruzagi militarra Bizkaia bidaltzea agindu zuen, inolako salbuespenik gabe konstituzioa bere horretan zintzuzen: "Desordena horiek zapaldu eta konstituzioa zinarazi eta publikatu dezala inolako atzerapenik, murrizketarik eta aldaketarik gabe, bere horretan soil-soilik". Eta horrela, badaezpada, konstituzio berria herriz herri zintzuzen behartu, eta 1813ko irailean aduanak kostaldera aldatzea erabaki zen.

Arabako Batzar Nagusiek Cadizeko konstituzioa onartu zuten Artziniegan 1812ko azaroan. Baina 1814ko ekainean, absolutismoaren itzulerarekin, Batzar Nagusi horiek bere konstituzioaren testuak erretzea agindu zuten, eta Nikasio Jose Velasco liberalismoaren aurkari porrokatua bihurtu zen Diputazioako agintari.

Gipuzkoako Diputazioak Zumalakarregiri galdetu zionean foruak berreskuratzeaz zer iritziz zuen, honek erantzun zuen ez zela unerik egokiena horretan jarduteko. Zumalakarregik ikuspegi liberala zuela eta nazio berriaren ez zuela bereizketarik nahi. Geroago, frantsesak erretiratu ondoren, Batzar Nagusietarako deia egin zuten Deban 1813ko uztailean, eta Frantzisko Xabier Castaños kapitain jenerala bertan zela, konstituzioa irakurtzeaz ekin zitzaion.

Batzar Nagusiek Cadizeko konstituzio politikoa onartu eta zintzuzen, baina aldi berean eskatu zuten negoziazio baten bidez Diputazioak erakunde izaera berezia lor dezala. Hori zela-eta zalantza sortu ziren, eta Aiako

alkateak Aldundiari galdetu zion konstituzioa zintzuzen behar ote zuen eta nola. Cadizeko erregeordetzak gogor jokatu zuen berriz ere, Bizkaian bezalaxe –"ez da argi eta beharrezko zehaztasunez geratzen Monarkiaren konstituzioari zintzuzen izana"–, eta berehala konstituzioaren baitako Diputazio probintziala indarrean jarri behar zela agindu zuen. Hala ere, 1813ko irailaren 22an Diputazio foralaren azkeneko bilera egin zenean, Agustín Pascual Iturriaga apaiz liberal euskaltzalea kide zela, bi konstituzioen –Gipuzkoakoa eta Cadizekoa– arteko egokitzapena aldarrikatu zuten isileko akta batean.

Hortik gutxira, 1813ko amaieran, nafar erakundeek konstituzio berriari onetsi zuten. Nafarroako ahaldu nagusi izandako Migel Escudero izendatu zuen erregeordetzak Nafarroako buru 1813ko uztailean 23an, eta konstituzioari zintzuzen eskatu zion, Horrela egin zuten azaroaren 13an. Dena den, Escuderok Nafarroako Gorteak deitzeko baimena eskatu zuen, Nafarroako legediaren arabera haiek zirelako ebatzi behar luketenak. Baina erregeordetzak debekatu egin zuen Gorteen bilkura. Agian Bizkaiko adibidearen beldur zen.

Beraz, Bizkaian eta Gipuzkoan beren konstituzioaren –foruen– eta Espainiakoaren arteko elkarkidetasuna sortzeko negoziazioa eskatu zuten. Baina ez zen horrelakorik sortu Cadizeko erregeordetzak ez zuelako onartu. 1814an Fernando VII.a itzuli zenean, ez zuen konstituzio berririk nahi izan. Agintea beretzat osorik hartu ondoren, ohiko legediari jarraiki, indarrean ezarri zituen Batzar Nagusiak eta euskal erakundeak. Inkisizioa ere berriz indarrean zen eta eskubide individualak absolutismoaren garai berriaren hutsaren hurrengo bihurtu ziren. Aldiz, Ameriketako lurraldeetako buruzagi kreoleak beren kabuz gobernuak antolatzen hasi ziren, independentziaren bidean. ■

